

Dr. Mezei Gyula

Gyermekvédelem és intézeti nevelés

A veszélyeztetett gyermekek abszolút száma az elmúlt évhöz viszonyítva csökkent, arányszámuk azonban nem. A kerületi gyámhatóságok 9350 gyermekkel foglalkoznak; ezek közül 4403-at az iskolák is veszélyeztetettként vettek nyilvántartásba.

Veszélyeztetettnek azokat a gyermekeket nevezzük, akiknek nevelése a megszokott családi, iskolai környezetben különleges nehézségeket okoz.

A veszélyeztetettség oka sokfajta. Korántsem a teljességre törekedve, csupán példaként említve néhányat: a családok életmódjában bekövetkezett nagy változások esetenként negatív hatással is lehetnek a gyermekekre. Az urbanizációs folyamat, a falusi és városi élet váltásából eredő szabadság lehetősége, az alkoholizmus — mindez hátrányosan befolyásolja a gyermek nevelését. Sok gond forrása a családi élet struktúrájában végbemenő változás; ez olykor-olykor megrázkódtatással jár. Mindkét szülő dolgozik, nincs módjuk a gyermek fejlődését erőteljesebben figyelemmel kísérni még akkor sem, ha ez nagyon indokolt. Nagyobb lehetőség nyílik a nem kívánatos társaság hatására; és így tovább. A család felbomlása sok gyermek életében okoz válságot. A meggondolatlanul kötött új házasságok, a gyermek helyzetének rendezetlensége természetesen ugyancsak negatívan hat életükre. A veszélyeztetettség okai között megtalálhatjuk a szociális okokat is: nem egyszer a felhótt családtagok életmódjának hibáit, alacsony jövedelmet, rossz lakásviszonyokat, a szülők betegségét, esetleg elvesztését stb.

Mindezek az okok olyan tényezők, melyek egyhamar nem számolhatók fel. Hosszú ideig hatnak még; tehát a nevelőmunkában tartósan be kell rendezkednünk a veszélyeztetett gyermekekkel való különleges foglalkozásra.

Budapesten az iskola gyermekvédelmi tevékenységét évek óta a pedagógiai munka szerves részének tekintjük. Mindenekelőtt azt szeretnénk elérni, hogy az óvoda, az iskola valamennyi gyermek sorsával odaadón foglalkozzék. Elsősorban az osztályfőnökök kísérik figyelemmel tanítványaik életét, s ha egy-egy gyermek fejlődésében feltűnő megtorpanást észlelnek, felfigyelnek rá. Talán még az a legszerencsésebb, ha az aggasztó jelek feltűnően mutatkoznak. (Például a tanuló agresszív magatartása, tanulmányi eredményeinek rohamos visszaesése stb.) A legtöbb esetben azonban a gyermek veszélyeztetettsége nem ilyen kirívó; inkább visszahúzódásban, a magány keresésében, a játékból való kimaradásban stb. jelentkezik. A pedagógusnak gyorsan kell észrevennie a tanítványai életében keletkező súlyosabb zavarokat. Ezért rendszeresen gondoskodunk az iskolában az úgynevezett gyermekvédelmi felelős pedagógusok kiképzéséről, akik ma még pusztán lelkiismeretességéből végzik nélkülözhetetlen munkájukat. Remélhetőleg előbb-utóbb anyagi elismerésükre is sor kerülhet.

Az iskola a veszélyeztetett gyermeket a kerületi Nevelési Tanácsadóba küldi be. A fővárosnak ezen Európa-szerte méltányolt létesítményeiről a „Budapest” többször is közreadott ismertetést, ezért az alábbiakban a gyermekvédelmi munkának

egy másik, igen fontos vonatkozásáról szólnunk.

Ha egy gyermek egészséges fejlődése a családban nem biztosítható, a leghasznosabb, ha a családi környezetből elkerül és intézetben nevelődik tovább. Ezeknek a gyermekeknek többségét állami gondozásba veszik. Az állami gondozottak abszolút száma csökken ugyan, de százalékos arányuk az ifjúsági korosztályhoz képest nőtt.

Év	Állami gondozottak száma (a megfelelő népesség százalék arányában)
1965	1,75%
1968	1,95%
1972	2,26%

A főváros széles körű intézeti hálózattal rendelkezik. Internátus jellegű otthonainkban a gyermekek hétfőtől szombatig tartózkodnak, s a hétvégét otthon, családi környezetben töltik.

Az állami gondozottak számára hatezer-nél valamivel több nevelőotthoni férőhely áll rendelkezésre. Az utolsó öt esztendőben nevelőotthonaink országos figyelmet keltő fejlődésen mentek keresztül. Differenciáltuk ezeket az intézményeket: létrehoztunk otthonokat olyan gyermekek számára, akik csak rövid, átmeneti ideig tartózkodnak az intézetben. Működnek otthonaink az életkorok szerint (óvodás, alsós és felsős általános iskolás, valamint ifjúsági otthonok). Vannak otthonaink, melyekből a tanulók kinti iskolába járnak. Intézeteinkben arra törekszünk, hogy a gyermekek semmilyen vonatkozásban ne maradjanak el családban nevelkedő iskolás társaik mögött. Némely otthonunk saját iskolával rendelkezik, itt mód nyílik a tanulók intenzívebb felkészítésére, magatartási hibáik korrigálására és a tanulásban mutatkozó lemaradásuk pótlására. Önálló otthonban vannak az úgynevezett túlkoros gyerekek, akiket tanítani, egyszersmind valamilyen munka végzésére is fel kell készíteni. Az ifjúsági korosztály külön otthonban él. Egyes intézetek belső munkalehetőségekkel rendelkeznek; s itt különös gondnal foglalkoznak a tanulók munkakerültségének alakításával, és arra törekszenek, hogy valamilyen szakmai jártasságot biztosítsanak számukra. Más otthonokból a fiatalok lakók külső munkahelyre járnak dolgozni; pedagógusok nyújtanak segítséget, hogy a gyermekek a termelő munkába beilleszkedjenek. A fogyatékos gyermekek számára széleskörű intézményhálózatot hoztunk létre, ezekben egyszersmind társadalmi rehabilitációra való felkészítésüket is elvégezzük. Sajátos otthonokban neveljük a neurotikus, az antiszociális gyermekeket: itt igyekszünk megteremteni a legoptimálisabb feltételeket a foglalkozásokhoz.

E differenciált, a tanulók állapotát messze-messzeően figyelembe vevő intézményhálózat jelentős mértékben segítette elő a nevelőmunka szakzszerűségét. Intézeteinkben színes, gazdag élet kibontakozására nyílik lehetőség. Az otthonban lakó gyermekek tanulmányi eredménye jelentős módon javult a korábbi évekhez viszonyítva, s az intézeti gyerekek javarészeinek teljesítmé-

nye a családban nevelkedő gyermekekéhez hasonló.

Kiváltképp sokat fejlődött a nevelőotthonok munkája a szabad idő megszervezésében, a kulturált, tartalmas élet kialakításában. A családban nem alakulhatott ki helyes életvitelük, nehezen tudták megszervezni szabadidejüket. Sok esetben azért vált szét-szorttá egész életük, mert senki sem ügyelt fel rájuk. Ma nevelőotthonainkban erős tanuló önkormányzat dolgozik. Minden nevelőotthonban kialakult az az aktív réteg, mely mind nagyobb felelősséggel vesz részt az egész közösség munkájának megszervezésében. Példamutatásuk a leghatásosabb nevelési tényező. A nevelőotthonokban gazdag és változatos a kulturális és a sportélet. Évente megrendezzük a nevelőotthonok kulturális és sport seregszemléjét, ahol a legkülönbözőbb nevelőotthonok sportolói, művészeti csoportjai mérik össze erejüket, s barátkoznak egymással. Megfigyelhető, hogy nevelőotthonaink fejlődésében milyen nagy szerepet játszik az intézetek közötti baráti kapcsolat, a nevelőotthoni gyermekek szélesebb körű közössége.

Javultak a nevelőotthoni munka feltételei is. Csökkent a zsúfoltság, gazdagodott az intézetek berendezése, felszerelése. Szőnyegek, függönyök, virágok teszik barátságossá a tanuló, háló és közösségi helyiségeket. Minden nevelőotthonunk rendelkezik klubbal, könyvtárral; javult a gyermekek ellátása.

Néhány adattal hadd igazoljam ezt is.

1968 óta a nevelőotthonokra fordított költségvetési összeg jelentősen megnőtt. (1968-ban 133 millió Ft-ot fordítottunk nevelőotthonokra, 1973-ban közel 174 millió Ft-ot. Egy gyermek nevelése 1968-ban 20 ezer Ft-ba került, 1973-ban több mint 28 ezer Ft-ba.)

Megszűnt a nevelőhiány. Míg 1968-ban több mint száz képzés nélküli nevelő dolgozott a nevelőotthonokban, az idei tanévben már csak tíz. Kialakítottuk a nevelőotthoni törzsgárdát. Hűségjutalmakat adunk azoknak a pedagógusoknak és nevelőotthoni dolgozóknak, akik 5—10—15—20—25 évet nevelőotthonban töltöttek el. Eddig 1206 nevelőotthoni alkalmazott kapott törzsgárda jelvényt és 1 419 000 Ft hűségjutalmat. Nőtt a nevelők erkölcsi megbecsülése. Az utolsó 4 évben 43 nevelőotthoni nevelő kapott miniszteri vagy kormánykitüntetést. Van köztük, aki Állami Díjat, Apáczai Csere János-díjat, Földes Ferenc-díjat stb. kapott. Mindezek az eredmények joggal tesznek büszkévé bennünket, mert bizonyítják a fővárosi nevelőotthonok területén végbement minőségi változásokat.

Nemrégiben megkérdeztünk nevelőotthonokból kikerült gyermekeket: hogyan emlékeznek vissza intézeti múltjukra. Különböző véleményeket kaptunk, — ezekből idézek néhányat:

„Nekem jó dolog volt az intézet, ott fenn a hegyen. Ha nem ott nővök fel, lehet, hogy nem itt tartanék — persze, mit lehet tudni. Ott megfogtak és megmondták, hogy mi, merre, és ez nem is ártott. És sok embert megismertem, barátaim vannak onnan.”

„Ahol én voltam az intézetben, ott mindent megkaptunk. Nem éreztem azt, hogy meg vagyunk különböztetve a többi gyerektől. Nagyon rendesek voltak,

mindent megkaptunk, ami lehetséges volt. Nagyon sokat itthon voltam, úgy hogy azt mondhatom, hogy nagyon jónak találtam.”

„Itthon is négyes voltam, ezt az intézetben is megtartottam. Végig négy egészen felül voltam. Az intézetben sokkal jobban lehetett tanulni, mint a napköziben. Amikor még itthon voltam, napközis voltam. Ott nem nagyon törődtek velünk, hogy megtanultuk-e a leckét, vagy nem, nem nagyon foglalkoztak velünk. Amikor meg hazajöttünk, este a szüléink is fáradtak voltak, és gondolták, hogy a napköziben mindent megtanultunk, és már nem foglalkoztak velünk. Meg hát nem is nagyon tudtak segíteni. Az intézetben — azt hiszem — 4—6-ig volt a tanóra, és ez elég volt arra, hogy felkészüljünk a következő napra. Ott a nevelők, ha valamit nem értettünk, újra elmagyarázták.”

„Én ott jól éreztem magam, meg mindent megadtak, tiszta ruhát, ételt. Nyaralni vittek. Nyáron dolgozni jártunk, abból mentünk nyaralni. Ünnepnappor zsebpénzt kaptunk, a legtöbb harminc forint volt. Meg már a kis gyerekeket is rendre nevelték. Hetente tiszta ruhát kaptunk. Esténként alsónemű mosás volt.”

„Ott minden megvolt, színház, sport. Akkor még zenét is tanultam. Jóformán semmi gondunk nem volt. Nekünk csak élvezni kellett a jót. Szerettem kirándulni is. — Amikor bekerültem, mindig sírtam. Én soha életemben nem voltam közösségi ember; anyám bölcsődéből kivett, óvodából kivett, napköziből kivett, mert nem bírtam az ilyen közösségeket. Itt meg kellett szoknom.”

Ezek mellett azonban másfajta véleményeket is kaptunk. Például:

„Nem tetszett nekem, hogy az érettségi után szinte kidobták az embert. Az nem tetszett nekem, hogy addig szinte bura alatt neveltek, nem engedtek sehová, aztán már dobták ki az embereket a mélyvízbe, menjen oda, ahová akar.”

„Nincs hozzászokva ahhoz, hogy dolgoznia kell. Hozzá van szokva, hogy mindent megkap, és nem biztos, hogy rendes ember lesz belőle. Nem tudják elhelyezni, aki kikerül az intézetből. Céltalan az élete, amíg egy rendes családba be nem kerül. Az se jó, hogy 18 éves korában kidobják az intézetből. Még jó, ha van valami munkája, de soknak még lakása sincs. Az albérletet nem tudja megfizetni. Nekem jó volt, mert haza kerültem. De biztosítsanak rendes helyet, a munkásszállásokon elzülnek. Tudom, a férjemről. Még ruhájuk sincs. Semmijük sincs. Senki sem támogatja őket.”

S nem tagadhatjuk, hogy e véleményeknek van alapjuk. A nevelőintézeti nevelés ma még valamifajta elzártágot jelent a társadalomban. Sokan borzongva gondolnak az „intézeti gyerekekre”, s a közvélemény hajlamos a nevelőotthont a züllött gyerekek nevelőintézetének tekinteni. Sokan panaszkodnak, hogy a nevelőotthonból kikerülve, az iskolában vagy a munkahelyen el kell titkolniuk, hogy intézetben nevelkedtek, ha el akarják kerülni az ebből származó hátrányokat. Egyikük elmondta; hogy az egyik munkahelyén, ahol tudtak nevelőotthoni múltjáról, ha bármi eltűnt a üzemben, nyomban rá gyanakodtak. Kénytelen volt otthagyni munkahelyét, hogy legközelebb eltagadja életének ezt a „foltját”.

A nevelőotthontól való idegenkedés már abban megnyilvánul, hogy amikor a gyermeknél a bajok kezdődnek, s amikor még lehetne rajta segíteni, nem adják intézetbe. Gyakran megvárják, amíg a gyerek már a rendőrséggel is összeütközésbe kerül, s csak akkor viszik intézetbe. 1972-ben az állami gondozásba vett gyerekek 21%-a követett el valamilyen bűncselekményt az állami gondozásba vétel előtt. Ezen a helyzeten sürgősen változtatnunk kell. Érvényt

kell szerezni annak az elvnek, hogy a gyermekek nevelésében jelentkezhessenek olyan problémák, amelyek megoldása a családi környezetből való kiemeléssel oldható meg legjobban. A szervezett, erőteljesebb és szakszerűbb felügyelet a gyerekek egy részénél elengedhetetlen lehet személyiségük helyes fejlődése érdekében. Ezért a nevelőotthonoknak — mint pedagógiai intézményeknek — a társadalom előtt nagyobb becsületet kell szerezniük.

A megoldáshoz tartozik az is, hogy az intézetbe helyezést és az állami gondozást egymástól válasszuk szét. Ezzel — bár nem elég következetesen — már próbálkozunk. Ha például a Nevelési Tanácsadó úgy ítéli meg, hogy a gyermek nevelése csak intézetben oldható meg a jövőben, kívánatos a szülők beleegyezésével állami gondozásba vétel nélkül beutalni a gyereket nevelőotthonba. Le kell csökkenteni az állami gondozásba vetek számát, s csak olyan esetekben alkalmazni, amikor a gyermek fejlődése szempontjából elengedhetetlenül szükséges a nevelőotthoni elhelyezés, de ebbe a szülő nem egyezik bele, vagy ha a gyermek jövője szempontjából semmiképpen nem kívánatos a kapcsolat fenntartása a szülővel, illetve, ha a szülő nem akar vagy nem tud a gyermekéről gondoskodni.

Az „állami gondozott” szóhasználatról is meg kellene szabadulnunk. Ez jogi fogalom, ezzel nem szabad a gyermeket minősíteni.

Az intézeti nevelés akkor lesz a leg-eredményesebb, ha a gyermek idejében kerül nevelőotthonba. Másrészt viszont biztosítani kell, hogy ott a beutaltak meghatározott időt töltsenek. A nevelőmunkához idő kell, gyorstalpalással nem oldható meg. Adataink szerint 1973-ban a fővárosban 1690 fiatalkorúnak szűnt meg az állami gondozása. Ebből 1 évnél kevesebb ideig tartott az állami gondozása 217 gyerekeknek, (12%), 2 évnél kevesebb ideig 270-nek (15%). A rövid időtartam csupán megzavarja a gyermeket, nem teszi lehetővé számára, hogy beilleszkedjen az új életrendbe, kialakuljon helyes életviteli készsége, eléggé edzetté váljék ahhoz, hogy régi környezetében zavar nélkül élhesse életét.

Tovább kell fokozni a nevelőotthonokban a nevelés nyíltságát. Még nagyobb önállóságot kell biztosítani az ott élő gyermekeknek, hogy szabadabb kapcsolatot teremthessenek a külvilággal. Teljes értékű emberként csak így találhatnak vissza a társadalomba.

A nevelőotthonok munkáját körültekintően kell megszervezni. További javításra szorul a gyermekek elosztása a különböző nevelőotthonokba. A nevelőotthonoknak még jobban fel kell készíteniük tanítványaikat a társadalmi beilleszkedésre. Több támogatást kell nyújtani a középfokú és felsőfokú tanulmányokat folytató intézeti gyerekeknek; kedvet kell ébreszteni bennük a tanulás iránt. A jobb feltételek megteremtése révén is fokozni lehet kitarasukat.

Biztosítani kell, hogy minden növendék felkészülhessen kereső foglalkozás végzésére. Akik szakmát tanulnak, azoknak több segítséget kell adni, hogy ne hagyják abba idő előtt szakmatanulásukat, megszeressék

Csigó László felvétele

a munkát; s mindenkinek munkalehetőséget kell biztosítani az intézeten belül vagy külső munkahelyeken. Lehetőleg már intézeti idejük alatt egy-egy üzemhez kapcsolva őket, ahol az üzemi szervekkel együtt kísérhetjük nyomon életüket, munkájukat, és ahol elvárható, hogy az üzem az intézet elhagyása után is törődik az ott nevelődőkkel. Másrészt kívánatos, hogy figyelemmel kísérjük növendékeink munkáját, amikor már végleg elhagyják az intézetet. Ezért tartjuk fontosnak, hogy minden nevelőotthonban megszervezzék az utógondozást, az intézetből kikerült gyermekek pártfogását. Segíteni kell nekik elhelyezkedésükben, életrendjük kialakításában, gondjaik enyhítésében.

Vannak, akik 18. életévüket betöltve, elhagyják az intézeteket és nincs hová menniük. Ezekről is gondoskodnunk kell. Olyan munkásszállás létrehozására van szükség, ahová az intézet elhagyása után kerülhetnek növendékeink, s ahol további szervezett pedagógiai segítséget kapnak önálló életük megszervezéséhez. Leginkább járható út-

nak az tűnik, ha ezek a speciális munkásszállások üzemekkel közös intézményekként jönnének létre, ez elősegítené a fiatalok kötődését a munkahelyhez.

Semmi sem indokolja, hogy az elnevezésben különbséget tegyünk nevelőotthon, tanulóotthon, diákothton és kollégiumok között. A bentlakásos intézeteket egységesen diákothtonnak vagy tanulóotthonnak kellene nevezni, s lehetőséget adni arra, hogy ha a követelményeket teljesítik, ezek az intézmények is elnyerhessék a kollégiumi címet.

Jelentős eredménynek tartjuk azt is, hogy egységes osztály foglalkozik a Fővárosi Tanácsban valamennyi bentlakásos intézmény munkájának irányításával, és ezzel megoldotta az általános és szakfelügyeletüket.

A fővárosi gyermekvédelem az utolsó öt esztendőben — 1968 óta, amikor a Fővárosi Tanács meghatározta feladatainkat — nagy utat tett meg. De úgy véljük, nem kevés még az a munka, melyet a jövőben el kell végezni.